

Tarixiy muzeylarning paydo bulishi

Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi

Ilmiy hodimi. Husainova.M

Xozirgi kunda jamiyat xayotida, xalqni fan va madaniyat bilan yaqindan tanishuvida, ilm-fan va madaniyat rivojida, shuningdek xalq maorifida muzeylarning urni tabora o`tib bormoqda. Bu soxada eng asosiy urinni shubxasiz tarixiy muzeylar egallaydi. Chunki, tarixiy muzeylar uz soxasiga kura ijtimoiy muammolarga, jumladan jamiyat va tabiat tarixi va kelajagiga muammolariga juda yakin turadi. Xam u xalkning ta`lim tarbiyasiga juda katta ta`sir kiladi.

Evropada tarix muzeylari dastlab XVI-XVII asrlarda paydo bulgan. Bu davrda Evropada kapitalistik ishlab chikarish rivoj topa boshlagan, shu bilan birgalikda ilm-fan, madaniyat, san`at, texnika xam rivojlanib borayotgan edi. SHuningdek buyuk geografik kashfiyotlar, Kopernik kashfiyotlari xam bu davr odamlarini urta asr dunyo karashidan voz kechib, yangi davr, yangi dunyo karash, yangi falsafa tomon yuzlanishga olib borayotgan edi.

Mana shu juda yirik ilmiy, ruxiy uygonish davrida ilmiy va boshka umumiy e`tiyojlar turli kolleksiyaalarni paydo bulishiga olib keldi. Ular aloxida olimlarning kolleksiyasi, "tabiatshunoslar kabineti", "nodir buyumlar kamerasi" kabi turli xil kolleksiyaalar edi. Davr utishi bilan bu koleksiyaalap sistemalashib, ixtisoslashib bordi va tarixiy madaniy boyliklar kolleksiyasi, turli xil xarbiy kurool-arslaxalar, san`at asarlari kolleksiyasi kabi kolleksiyaalar ajralib chikdi. Tarixiy muzeylarning rivojlanishidagi navbatdagi muxim kadam XVIII asrning ikkinchi yarmida kuyildi. Bu davrda kapitalistik jarayonlar keng rivoj topib, Evropa xayotida katta progressiv rol uynayotgan edi. Aynan shu davrdagi manbalarni tuplash va sistemalarini dastlbki umumiy koidalari paydo buldi va shu tarika muzey faoliyati ilmiy xarakter kasb eta boshladi. Muzey kolleksiyalari ilmiy tadjikotlarga katta kuch bera boshladi, ular uchun tadjik etish manbaiga aylana boshladi. Muzeylar tarixiy -madaniy, ilmiy boyliklar kurikxonasiga,

texnika yutuklari xazinasiga aylanib bordi. Shuningdek muzeylar burjuaziyani ma`naviy-ruxiy oziklantirishdan, xalkning milliy gururini oshiradigan, uning urf-odatlari va tili, madaniyatini saklaydigan va paydo bulgan milliy burjuaga kuvvat beruvchi kuchga aylanib bordi, ularning milliy ozodlik kurashida muxim urin egalladi Germaniyada muzeylarning rivojlanib borishiga kuprok Napoleon istilosiga karshi olib borilgan milliy-ozodlik kurashi katta yordam berdi. Aynan 19-asrning 20-yillarda Germaniya shaxarlarida kuplab muzeylar paydo buldi.

Rossiyada dastlabki muzeylarni paydo bulishi Petr I nomi bilan boglik bulsa, XIX asrda ular soni kupayib va ixtisoslashtib bordi. Misol uchun antik davr arxeologiyasiga oid 1811 yili Feodosiyada, 1825 yili Odessada, 1826 yilda Kerchda muzeylar ochilgan bulsa, XVIII asrdayok paydo bulgan xarbiy-tarix muzeylari kengayib, 1805 yili - Dengiz muzeyi, 1811 yili Interdant muzeylari va kelajakdagi Artilleriya tarixi muzeyi asosi paydo buldi.

XIX asrning 2-yarmida keng profildagi milliy muzeylar ochish xarakati kuchaydi. Buning asosida arxeologiya, etnografiya fanlarining rivojlanishi yotar edi. Ular uz kolleksiya va ilmiy tadkikotliarini 1845 yili tuzilgan Geografiya jamiyatida tuplar edilar. Arxeologik kolleksiyalar asosida 1872 yili Rossiya tarixi muzeyi ochildi.

2. Oktyabr` tuntarishidan keyin xokimiyatni egallab turgan bol`sheviklar xukumati muzeylarga jiddiy e`tibor berdi. 1917 yil noyabrdayok Xalk maorifi komissarligi "rossiya ishchilar, dexkonlar, soldatlar, matros va barcha fukarolarga" murojaat bilan chikib, barcha tarixiy milliy kiymatga ega bulgan boyliklarni saklash va tuplashga chakiradi va ularni xaklning mulki deb e`lon kildi. 1918 yil fevralidayok muzey ishi rivojiga bagishlangan butun Rossiya konferentsiyasi bulib utdi. 1917-1923 yillardayok 270 ta tarixiy muzey ochildi. Sobik ittifokning markaz va respublikalardagi umumittifok, respublika va regional axamiyatga molik muzeylar paydo buldi. Sobik SSSRda utgan asrning 80-yillarida mavjud bulgan 2208 tarixiy tarixiy muzeyning 1359 tasi tarixiy va tarix bulimiga ega bulgan ulkashunoslik muzeylari edi.

Garchi yukorida ta`kidlangan rakamlar dabdabali bulsada, aslida axvol butunlay boshkacha edi. Slbik mustamlaka tuzumi muzeylardan kuyidagi maksadda foydalandi.

1. Oktyabr` tuntarishidan keyingi dastlabki yillarda burjua madaniyati va mulki sifatida juda kup nodir tarixiy madaniy boyliklar muzeylarga topshirish baxonasida tortib olindi va talon-taroj kilindi.

2. 20-30 yillarda esa muzeylar tortib olingan, talon-tarojdan omon kolgan nodir buyumlar, san`at asarlari chet el valyutasini tuplash maksadida chet elga sotildi. Demak, aslida ular kapitalistik jamiyatga xos bulgan kapital jamgarish vazifasini bajardi.

3. Muzeylar kommunistik mafkurani xalk ongiga singdirish, xalkning uz ildizlaridan uzoklashtirish, ularni kommunistik mashinani oddiy bir mexanizmiga aylantirish uchun xizmat kildi.

4. Barcha respublikalardagi muzeylar rus shovinizmi bilan sugorildi va aslida ruslashtirish siyosatiga moslandi.

5. Tarixiy muzey - ba`zasida tarixiy fanlar mavjud bulgan barcha muzeylar, keng profildagi tarixiy, arxeologik, etnografik, muizmatik, xarbiy-tarixiy, iktisodiy-tarixi, ta`lim-tarbiya tarixi, maxsus tarixiy muzeylar (misol uchun sport) kiradi.

6. Badiiy muzeylar - san`at va sanatshunoslik xarakteriga ega bulgan barcha muzeylar; misol uchun tasviriy san`at muzeyi.

7. Maxsus tarixiy muzeylar - faoliyati maxsus fanlar doirasidagi muzeylar; biologik, botanik, zoologik, geologik, ekologik.

8. Texnika muzeyi - texnika fanlarga boglik muzeylar; sanoat, politexnik, avtotransport, aloka va boshkalar.

9. Adabiyot muzeyi - yozuvchilar xayoti va faoliyatiga doir bulgan adabiyot rivojlanishiga karatilgan barcha muzeylar.

10. Kompleks muzeylar - ikki yoki undan kup soxaga ixtisoslashgan muzeylar.

11. Tayanch iboralar:

12. Tabiatshunoslar kabineti, nodir buyumlar kamerasi, ilmiy xujjatlash, muzey ishini uslubiy tadbik etish..

Adabiyotlar:

1. "Uzbekiston muzeylar ishini takomillashtirish va rivojlantirish xakida" Uzbekiston Vazirlar Maxkamasining karori g`g` Uzb.Abadiyoti va san`ati 1998 y. 10 yanvar`.
2. I. Sodikova "Madaniy yodgorliklar xazinasini" T."Fan" 1981 y.
3. Muzeyshunoslik. Moskva 1988 y.
4. www.e-tarix.uz
5. Arhiv.uz